NOTA SOBRE UN CATECISME DEL SEGLE XVIII, DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

PER

JOSEP M. CERVERA*

JOSEP M. MARQUÈS

Potser no hi ha hagut, durant els quatre-cents darrers anys, un fet més important ni més determinant per a la formació de les mentalitats que el catecisme. Des de mitjan s. XVI, és a dir, a partir del concili de Trento, la instrucció catequètica ocupa un lloc primordial entre les preocupacions dels eclesiàstics. En la valoració dels resultats d'aquesta activitat podran coexistir apreciacions diferents, que en tot cas cal contrastar sempre amb els indicadors de la seva intensitat.

Les formes de proposar aquesta instrucció al poble han variat. Fins als anys cinquanta del nostre segle, per exemple, el catecisme d'adults s'havia conservat en forma de recitació de fòrmules feta des de la trona de les esglésies, interrompent la celebració de les misses els dies de precepte. Els «Ordo annuntiandi populo festa et jejunia» dels distints bisbats en contenien el text oficial, que en èpoques anteriors pot trobar-se a les edicions de les sinodals diocesanes.

Pel que pertoca al catecisme d'infants, aquest conegué un fort

(*) Antic rector de Sant Feliu.

desenvolupament a França durant el s. XVII[1]. En derivà l'elaboració de nous textos, com el de Fleury (1683), que substituïa un esquema teològic i abstracte per una línia històrico-narrativa, pedagògicament molt superior. El Fleury assolí durant els s. XVIII i XIX ben bé 478 edicions, i la seva traducció castellana fou publicada 19 vegades en 20 anys[2]. Remarquem de moment que el catecisme guixolenc és també històrico-narratiu.

En el context de la renovació catequística difosa a casa nostra des de França, al bisbat de Girona s'havia fet viva la preocupació que el catecisme arribés a tothom. Heus ací una ordre formal del bisbe de Girona, Josep Taberner i d'Ardena, que data de 1725.

> *«Com la predicació, y ensenyança de la Doctrina Christiana sia la primera y més principal obligació del Párroco [...] prevenim y manàm a tots los Parrocos, que per sí mateixos cumplen a est ministeri, no fiantlo als Vicaris, ni Mestres de Escola, sent molt necessari, que per ells mateixos experimenten lo estat en que es troba cada un de sos feligresos [...]»*[3].

No faltaven textos per a l'ensenyament catequètic. El citat bisbe Taberner, tot ordenant als mestres d'escola de dedicar una estona cada dia a aquest tema, els prescrivia l'ús del llibre del doctor Orriols, pavorde de Castelltersol. Els rectors, en canvi, gaudien de llibertat, si bé se'ls recomanaven les obres de Belarmino i la «Font Mística» del P. Francesc Baucells[4].

Si, doncs, a Sant Feliu de Guíxols, els monjos benedictins adoptaren un formulari catequístic inèdit, convé de preguntar-se pels possibles motius d'aquesta singularitat. D'una banda el monestir, a diferència d'altres cases benedictines del bisbat, tenia molt d'interès a atendre

(1) ELISABETH GERMAIN, *Langages de la foi à travers l'histoire. Approche d'une étude des mentalités*. París 1972, pp 63-107. JEAN-CLAUDE DHOTEL, *Les origines du catéchisme moderne*, París, 1967.

(2) Era reeditat encara a Girona a mitjan s. XIX: Abat de FLEURY, *Catecismo histórico ó compendio de la Historia Sagrada y de la doctrina cristiana para instrucción de los niños (...)* Girona, J. Grases, 1841, 171 pp.

(3) *Instruccio pastoral per lo bon govern de las parroquias del bisbat de Gerona, disposada per lo illustrissim y reverendissim senyor Don Joseph de Taverner y D'Ardena (...)*, Girona 1725, p. 14.

(4) Algunes referències elementals a la bibliografia catalana de catecismes dels s. XVII-XVIII poden trobar-se a J. AYMAR, *Crec en l'Església...«romana». Origen i controvèrsia històrica sobre l'article novè del Credo*, dins «Primer congrès d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona 1984, t II, pp 393-400.

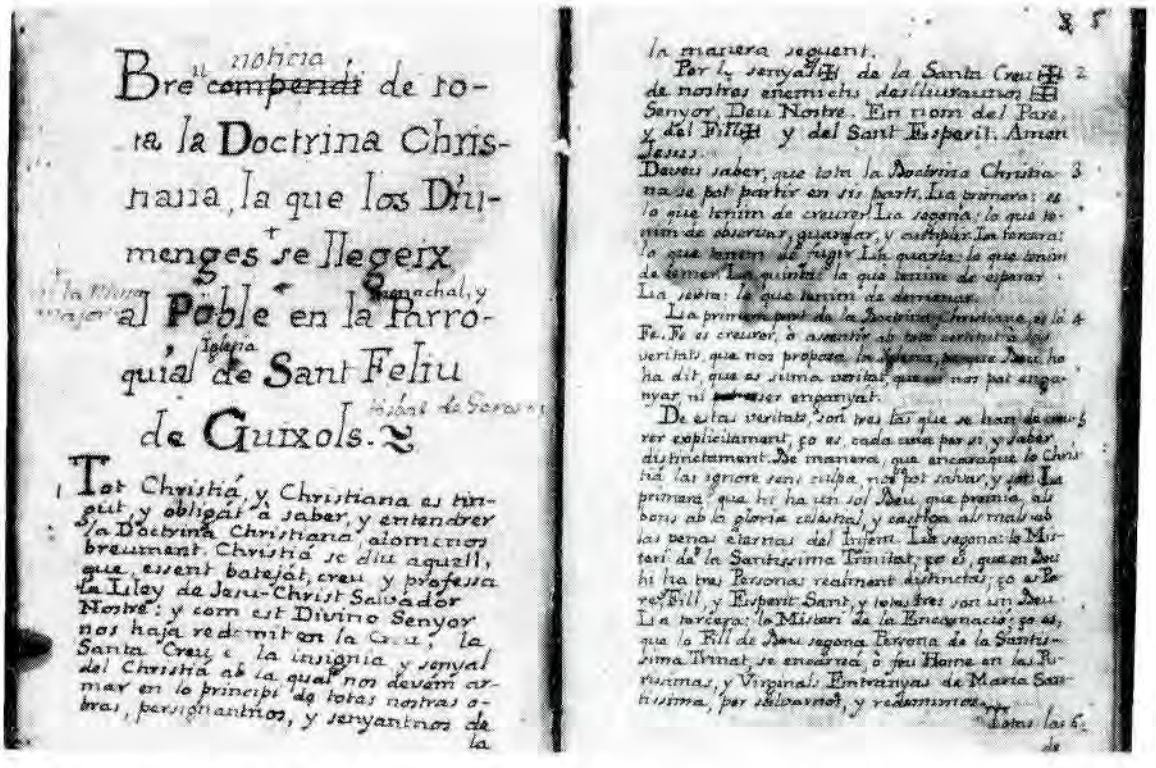

Portada interior del manuscrit del Catecisme guixolenc. (Foto Biblioteca de Catalunya).

directament la parròquia que radicava a la pròpia església monacal[5]. D'altra, la singularitat podria explicar-se pel desig de disposar d'un text amb continguts especials; una opció doctrinal.

EL MANUSCRIT 59 DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Té el nostre manuscrit el format de llibre manual, relligat amb cobertes de pergamí de 150 per 105 mm. Conté VI-259 pàgines, més 23 en blanc, i altres tres escrites. Cal notar que la majoria de les pàgines apareixen ratllades de dalt a baix, com si s'anotés així que n'havia estat realitzada una transcripció millorada en altre lloc (pp 1-105, 129-161). La lletra és del s. XVIII i no s'hi troba indicació d'any ni altra que pugui facilitar conèixer l'època d'escriptura[6].

(5) Per aquest motiu el monestir benedictí obtingué que es tanqués un convent d'agustins establert el 1594 i que durà fins a 1602: vegeu J.M. MARQUES, *Sant Feliu de Guixols el 1602* dins «Estudi General». Revista del Col·legi Universitari de Girona 1 (1981) 131-135.

(6) MASSO-RUBIO, catàleg dels ms. de la Biblioteca de Catalunya. JOAN TORRENT i FÀBREGAS publicà un article en el setmanari «Àncora» de Sant Feliu de Guíxols, número extraordinari de Nadal de 1961, sobre el catecisme que estudiem, donant notícia de la seva existència.

El títol definitiu diu així:

*«Instruccions generals y breus de la Doctrina Christiana, del quint tomo del Pare (*blanc*) Pouget y de altres tomos de son Catecisme, traduhïdas del Francés al Cathalà; e instruccions tretas de altres Autors per instruir als Christians en las máximas christianas y en lo que deu fer cada hu en la elecció de Estat, y després de elegit per santificarse en ell. Es a dir: que aquesta Doctrina ensenya al Jove, al Casat, al Viudo, al Eclesiàstic, tant Secular com Regular. Obra ordenada per un Monge de la Religió de Sant Benet, de la Congregació de Valladolid, y dirigida principalment per ensenyar la doctrina de Jesu-Christ als Habitants y Feligresos de la Iglésia Monacal y Parroquial de Sant Feliu de Guíxols, bisbat de Girona»* (fol. 3).

Diem que aquest és el títol definitiu perque als ff. 1 i 2 se'n troben d'altres que contenen algunes variants. Segons la de f. 1, el text estaria destinat a la joventut; aquest mateix text usava per al llibret la denominació de «Catecisme», eliminada a la redacció definitiva. El cos del llibre també va ser corregit i és evident que sovint, als títols dels capítols s'havia escrit «Seguida de», traducció servil del francès «Suite de», que es va millorar amb «Continuació de».

CONTINGUT DEL CATECISME

1. pp 2-14 «Breu notícia de tota la Doctrina Christiana, la que los diumenges en la Missa major se llegeix al poble en la monachal y parrochial Iglesia de Sant Feliu de Guixols, bisbat de Gerona». Conté el Senyal de la Creu, els articles de la fe, sagraments, manaments, obres de misericòrdia, virtuts, benaurances, dons de l'Esperit Sant, pecats capitals, enemics de l'ànima, el Credo, el Senyor meu Jesucrist i el Jo Pecador.

2. pp 14-16. «Instruccio sobre lo Senyal de la Creu».

3. pp 17-167. Catecisme pròpiament dit, en preguntes i respostes. «Primera part» 37 lliçons sobre el Credo. «Segona part», 18 lliçons sobre els pecats, virtuts i manaments. «Tercera part. De la gracia», en 38 lliçons, amb una llacuna de la numeració, que passa de la 16 a la 20, i amb correccions de la mateixa numeració.

4. pp 168-196. «Catecisme més breu en 29 lliçons per los que son de poca edat y se los podra fer apendre de memòria lo Pare Nostre, Ave Maria, Credo, Confessió general, Manaments de la Lley de Deu y de la Iglesia. Se deu posar cuydado en ferlo pronunciar clar y distintament

tots los mots. Aquest breu catecisme se ha de ensenyar als petits luego que sápien parlar, sens espera que sápien llegir, y se pot començar tot ell als petits de 5 a 7 anys».

5. pp 196-205. «Compendi o breu noticia en la que se explica tot lo que se ha dit en aquest catecisme tocant a la fe y que seria convenient que los Pares fessen apendre de memòria a sos fills y los Mestres a sos Deixebles».

6. pp 206-207. «Breu addicio que no es del Autor, pera mes instruir a la juventut» (Sobre la mort, el judici i els Novíssims).

7. pp 208-224. «Explicacio en Abecedari de lo que significan en aquest catecisme alguns termes de ell, que alguns quedan ja explicats, y altres no, perque se entenga lo que se diu».

8. pp 225-239. «Instruccions per encomanarse a Deu cada dia y antes de anar al llit».

9. pp 239-245. «Modo breu per rezar lo Rosari».

10. pp 245-250. «Devocions pera prepararse a rebrer los sagraments de la Confessio y sagrada Comunio».

11. pp 250-259. Diferents lliçons, a intercalar dins de la secció 3.

LES INSTRUCCIONS DE POUGET I EL CATECISME GUIXOLENC

El títol del nostre manuscrit és prou explícit sobre la seva font. Es defineix com a traducció d'un cinquè volum del P. Pouget, integrada amb elements procedents d'altres indrets d'aquesta obra, i d'altres escriptors.

Se'ns remet, així, a l'obra de l'oratòria François-Aimé Pouget (n. 1666 a Montpeller, m. 1723 a París) «Instructions générales en forme de catéchisme [...] avec deux catéchismes abrégés à l'usage des enfants», París 1702[7]. Es tracta d'un escrit catequètic composat per ordre del bisbe Colbert de Montpellier, que aconseguí trenta edicions franceses entre 1702 i 1710, propiciades per bisbes jansenistes, tot i que l'obra no sigui explícitament jansenista.

Les versions anglesa, holandesa i portuguesa del Pouget no es feren esperar. Tampoc no es retardà una primera versió espanyola, obra de D. Manuel de Villegas Pignatelli, publicada el 1710, i reimpresa el 1713.

(7) Vegeu, sobre l'obra i l'autor, l'article d'A. MOLIEN, al *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. XII-1, París 1933, cols. 2.664-2.668.

No obstant, a Sant Feliu de Guíxols, en un catàleg de la biblioteca monàstica que data de 1785, no apareix cap edició del Pouget[8].

El fet és explicable si es té en compte que la Inquisició espanyola prohibí l'obra el 1747 i l'inclogué a l'*Indice expurgatori*. Afortunadament, a la segona meitat del s. XVIII el catecisme de Pouget readquiria prestigi entre els eclesiàstics espanyols i arribava a ser recomanat de manera especialíssima pel cardenal Lorenzana, arquebisbe de Toledo, com a llibre de base per a preveres i catequistes, el 1783[9]. A pesar de tractar-se d'un obra força voluminosa, en quatre volums, aconseguí una cinquena reimpressió el 1803, indici de l'eficàcia de les recomanacions cardenalícies.

Amb aquestes dades a disposició, es pot creure que la versió catalana d'una part del Pouget havia de fer-se abans de 1747. No és fàcil de pensar que més tard un monestir benedictí usés amb finalitat pública un llibre prohibit per la Inquisició. Com costa també d'admetre que després de 1783 es fes una traducció del francès, quan podia adquirir-se fàcilment un exemplar castellà.

No havent pogut nosaltres disposar d'un exemplar d'alguna de les edicions franceses, ens limitarem a comparar el catecisme de Sant Feliu amb l'edició castellana de 1784, prologada pel cardenal Lorenzana i preparada per Francisco Antonio de Escartín y Carrera. Atesa la declaració d'intencions d'aquest traductor[10] pot creure's que seria més fidel a l'original que no ho havia estat Villegas, i que pot servir com a base solvent de comparació.

Les *Instruccions* de Pouget contenen al final de l'obra un «Catecisme o compendi de la doctrina cristiana» amb 37 lliçons a la primera part, 18 a la segona i 24 a la tercera; la lliçó final és la que versa

(8) LUIS BATLLE i PRATS, *La biblioteca del monasterio de San Feliu de Guíxols*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» 20 (1970-1971) 105-282. Es notarà que la biblioteca referida no tenia secció catequètica especial.

(9) *Instrucciones generales en forma de catecismo, en las quales, por la Sagrada Escritura y la tradición se explican en compendio la historia y los dogmas de la religion, la moral christiana, los sacramentos, la oracion, las ceremonias y usos de la Iglesia.* «Escritas en francés por el P. Francisco Amado Pouget, presbítero del Oratorio, Doctor de la Sorbona y abad de Chambon. Con dos catecismos abreviados para uso de los niños. Traducidos ahora nuevamente del castellano sobre la Edicion original del año de 1702, con acuerdo del Excmo. Sr. D. Francisco Antonio de Lorenzana, arzobispo de Toledo, Primado de las Españas: por D. Francisco Antonio de Escartín y Carrera. En Madrid, en la Imprenta Real, 1784». 4 volums en quart.

(10) *Instrucciones generales*, cit., t. I, pp XXVII-XXVIII.

sobre el Parenostre[11]. A continuació ofereix l'oratorià francès un «Compendi del catecisme per als nens més petits» en 29 lliçons, seguit immediatament per un «Compendi de la fe» i uns formularis per a les oracions del matí i del vespre, generalment de provinença litúrgica.

El catecisme de Sant Feliu conté a la seva secció 3 les tres parts del «Catecisme o compendi», amb algunes addicions que remarcarem; a la secció 4, el «Compendi del catecisme per als nens més petits», sense cap modificació en el títol de les lliçons, i a les seccions 8-10, com hem assenyalat, continguts anàlegs als de Pouget, adaptats a la pietat del país, com és ara, orientant sobre la pregària dels Sant Rosari. Aquest paral·lelisme explica que la secció sisena del catecisme guixolenc, prou curta, s'encapçali així: «Breu addicio que no es del Autor», és a dir, de Pouget.

¿Quin sentit podria tenir de prendre, poc abans del 1750, des de Sant Feliu de Guíxols, un text francès ben vist pels jansenistes com a base del catecisme parroquial? No faltaven llibres catalans, fins extensos. L'opció, a reserva de les modificacions que s'hi introduïren, comporta el desig de proposar al poble doctrina sòlida, diríem il·lustrada i fins una mica elitista. Una opció que concorda amb la mena de llibres que ingressaven a la biblioteca monacal i amb una tradició d'espiritualitat seriosa que es manifesta als escrits composats a Sant Feliu mateix durant el s. XVII que es conserven entre els manuscrits de la Biblioteca Provincial de Girona.

LES APORTACIONS PRÒPIES DEL CATECISME GUIXOLENC

La secció 1, com s'ha observat, prové dels textos utilitzats a fi d'anunciar al poble les festes i dejunis durant les misses dominicals.

La secció 2, molt breu, no té paral·lel al Pouget.

A la secció 3 afegeix el nostre catecisme, a continuació de la lliçó sobre el Parenostre, tres lliçons (26-28) sobre l'oració de l'Ave Maria, una sobre els fruits de l'Esperit Sant (29), una sobre els «pecats contra l'Esperit Sant» (30), una sobre els pecats que demanen venjança davant Déu, és a dir, l'homicidi voluntari, la sodomia i l'oprimir els pobres i defraudar la soldada als treballadors (31) i lliçons sobre les potències de l'ànima i els sentits corporals (32), les obres de misericòrdia (33), l'almoina (34), la correcció fraterna (35), i el perdó de les injúries (36).

(11) *Instrucciones generales*, cit., t. IV, després de la p. 286, amb numeració pròpia de pàgines.

Les lliçons 34-36 es troben al Pouget, no però als breus compendis finals, sinó en el cos de l'obra (tom. II, pp 221-228). El redactor català ha posat de manifest les seves preocupacions peculiars a l'entorn de les pràctiques que concreten l'amor al proïsme seleccionant textos més amples a propòsit d'elles dins del mateix autor que extractava. Aquestes preocupacions ens duen a creure que es tractava d'un redactor interessat per la moral. En un cas concret, i a propòsit d'una conducta desviada de caràcter familiar[12], se servirà de l'obra moral d'Echarri:

> *«P. Peca lo marit que maltracta a sa muller?*
>
> *R. Si pare.*
>
> *1. Si lo marit diu a sa muller paraulas infamatorias, peca mortalment, perque en cosa grave falta al honor que li deu donar y al amor que li deu mostrar.*
>
> *2. Lo marit que castiga gravement a sa muller peca mortalment (...) un contra caritat, altre contra justicia y altre contra pietat (...)»*[13].

Fora d'aquest text i d'una referència al dominic francès Noël Alexandre que apareix a P. 257, el catecisme guixolenc no deixa constància de les seves ampliacions. A més de les que queden ressenyades, en remarcarem dues, prou especials.

La primera són dues lliçons (numerades 18 i 19, pp 139-162) sobre l'estat religiós, que constitueixen una crítica, de vegades implícita i fins i tot en certs punts explícita a certs ordes religiosos de l'època i també a moltes vocacions religioses convencionals. La lliçó 18, titulada «Del estat religios. Reglas que han de servir per entrar en una religio y santificarse en aquest estat», explica amb èmfasi que l'accés als monestirs hauria de tenir com a única finalitat la recerca de la perfecció cristiana, i suposa que algunes persones hi ingressen amb propòsits distints d'aquest. La lliçó 19 s'encapçala així: «Continuació del estat religiós. De la vida comú». Dedica ben bé 14 pàgines a combatre una adulteració de la pobresa religiosa consistent en la possessió d'un peculi personal. Es fa lloança explícita dels religiosos que no tenen res propi que serien els

(12) Vegeu sobre el problema de les relacions entre marit i muller, DOLORS RICART, *El model femení a la Catalunya del XVIII a través de les fonts eclesiàstiques*, dins «Primer congrés d'Història Moderna de Catalunya», cit. t. II, pp 634-636.

(13) La referència és a FRANCISCO ECHARRI, *Directorio moral ilustrado reformado y añadido*. València 1770. Treiem la cita del catàleg de la biblioteca de Sant Feliu publicat per Batlle, i cridem l'atenció sobre la data tardana d'edició, que obligaria a modificar la nostra proposta sobre l'any de traducció del Pouget a Sant Feliu.

franciscans, carmelites descalços, religiosos de s. Vicenç de Paul, carmelites, teresianes i caputxines.

Obviament aquest passatges podien esperar-se en un catecisme elaborat per un religiós, però la seva dosi de crítica explícita ultrapassa la mesura corrent dins del gènere literari catequètic.

Peculiar del catecisme de Sant Feliu és també la secció 7. És un petit diccionari, amb senyals clars d'haver estat elaborat progressivament, amb què el redactor procurava combatre el verbalisme del alumnes. Unes mostres d'aquest vocabulari en deixen veure l'abast.

«Absolutament. Es enterament».

«Autoritat. Es potestat, credit, estimació».

«Monipodis. Es quant un o molts mercaders se juntan perque ells sols vengan o comprian las mercaderias al preu que ells voldran.»

«Sobera. En lo catecisme se diu que Déu es sobera, que vol dir que es un senyor absolut, que no dependeix de ningu».

Des del punt de vista filològic, aquest diccionari pot aportar alguna contribució a la lexicografia catalana del s. XVIII. En canvi, en perspectiva pedagògica, mostra que l'autor, ací i en altres indrets, és conscient que l'alumne se serveix de paraules que potser no comprèn. Per això, per exemple, insereix a p. 250 una «explicacio del acte de contrició, perque se entenga lo que es diu».

En conclusió, les adaptacions fetes al Pouget en el ms. 59 de la Biblioteca de Catalunya provenen d'un catequista preocupat per una moral positiva i exigent, que incorpora fòrmules devocionals i orientacions adaptades als usos del país, i desitjós de fer-se entendre pels infants i joves als quals s'adreça.